
KİTABİYAT / BOOK REVIEW

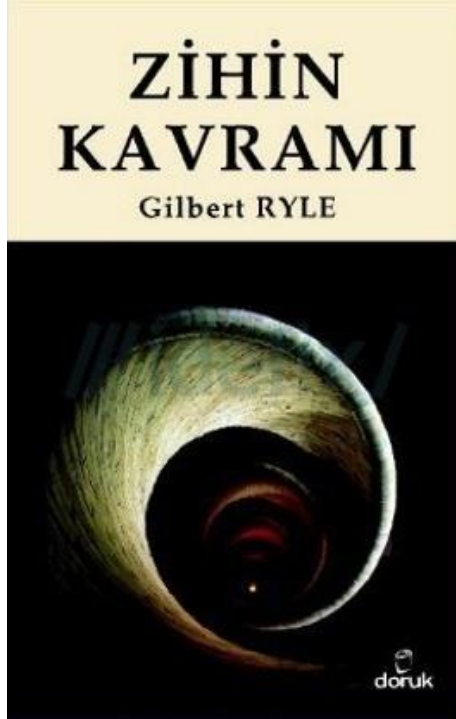
Gilbert Ryle, *Zihin Kavramı*, çev. Sara Çelik, İstanbul: Doruk Yayınları, 2011, 510 s.

Hazırlayan

İLYAS ALTUNER

Arş. Gör. | İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Gilbert Ryle, 18 Ağustos 1900 tarihinde İngiltere'nin Sussex eyaletinin Brighton kentinde doğdu. Babası felsefe ve astronomiyle ilgilenen biriydi ve çocuklarını kütüphanelere götürüyordu. Ryle 1919'da Brighton College'dan mezun olduktan sonra, Oxford Üniversitesi'nde Queen College'da klasikleri okudu. Daha sonra burayı bırakıp felsefe okumaya başladı ve okulu yüksek onur derecesiyle bitirdi. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Christ Church'te öğretmen olarak kaldı. Savaştan sonra Oxford Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde profesör olarak görev yapmaya başladı ve Aristotelian Society'nin başkanlığını ve

Mind dergisinin editörlüğünü yaptı. 6 Ekim 1976 tarihinde North Yorkshire'ın Whitby kasabasında öldü.

Ryle'in tanıtımını yapacağımız *The Concept of Mind* adlı eserinin zihin felsefesinde bir çığır açtığı genel kabul görmektedir. Bu eserle birlikte mantıksal davranışçılık ekolünün yükseldiği ve zihin-beden ayırımına dayanan Kartezyen psikolojinin çöktüğü söylenebilir. Biz bu yazıda daha çok bu eserin içerdiği problemleri kısaca anlatmaya çalışacağız.

Yöntem

Ryle, başlangıçta Husserl ve Heidegger'in etkisiyle fenomenoloji üzerine makaleler kaleme almasına rağmen, Wittgenstein felsefesiyle tanıştıktan sonra analitik felsefeye yönelmiştir. Mantıksal atomculuk akımının ortaya çıkışı ve gelişimini yakından izleme şansına sahip olmuş, ancak akımın temsilcilerinin felsefe yöntemi kendisine fazla çekici gelmemiştir. Bilindiği gibi, analitik felsefenin bir kolunu oluşturan mantıkçı pozitivism, Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserinden hareketle bir olgusal felsefe, bir mantıksal olguculuk oluşturmaya çalışmıştır. Burada resim kuramı ve özel dil tartışmalarına dayanan felsefe yöntemi, önermelerin çözümlenmesini bu özel dil açısından yaparak felsefeyi bu özel dilin analizine indirgeme hareketi olarak karşımıza çıkar. Oysa Ryle, özel dil karşısında günlük dilin kullanımının kendisine yöntem olarak benimser ve bu günlük dil kullanımından hareketle bir dil çözümlenmesine girer. Mantıkçı pozitivistlerin olguya karşılık gelmediği gerekçesiyle felsefeden uzaklaştırmaya çalıştığı metafizik ise, Ryle açısından bir yatkınlık yahut eğilim alanı olarak kabul edilecektir. Kendisi de bir metafizik profesörü olan filozof, metafizik karşıtı filozofların tekkelci düşüncelerine mesafeli yaklaştı ve kendine özgü bir felsefe yöntemi benimsemeye çalıştı.

Ryle, mantıkçı pozitivistlerin mantıksal analizinin tersine, kavramsal analiz yoluyla felsefe yapmaya çalışmıştır. Kavramlar arasındaki farklılıkların gösterilmesi, Ryle açısından çok önemlidir. Çok soyut ve formel bulunduğu modern mantığı yeri geldiğinde eleştirmekten kaçınmayan filozof, bu mantığın, önermelere içerikten koparılmış kuru bir bakış açısıyla yaklaştığını, oysa önermenin

mantıksal formu olarak anılan şeyin içerik yoluyla özellik kazanıp belirlenen şey olduğunu öne sürer. Aynı mantıksal yapıya sahip olan iki önerme, eğer bağlantı içine soktukları kavramlar aynı kategoride değilse, aynı mantıksal forma da sahip değildir. Öyleyse, kategorilerin belirlenimi, onların a priori listesini yapmakla mümkün olacaktır.

Tractatus'un etkisini daima üzerinde hissetmesine rağmen, özel dili hiçbir şekilde kabul etmeyen Ryle, bu kitabın öne sürdüğü kimi düşünceleri hiç kabul etmemiştir. Özellikle olguların dilin sınırlarını belirlemesi ve dünyayı da olgulara indirgemesi, filozofun en başından beri karşı çıktığı özel dilin egemenliğini gösteren bir durumdur. Fenomenolojiden dil çözümlemesine doğru bir gidiş gösteren Ryle felsefesi, aslından Wittgenstein'in ikinci döneminde öne sürdüğü görüşlerle yani gündelik dilin felsefeye uygulanmasına olanak veren bir yöntemle biçimlenmiştir. Filozofa göre felsefenin görevi, yanlış felsefi sistemler ve saçma kuramlardaki anlatım yanlışlıklarını ortaya koymak ve onları düzeltmektir.

Kategori Yanlışı

Böylelikle Ryle, felsefesinin yöntemini dilbilimsel çözümleme yani felsefe sorunlarına gündelik dille yaklaşarak ondaki girift ve yanlış ifadeleri göstererek onları doğru bir düzleme koymak olarak belirler. Tümel gerçeklikler arasından görünen çatışmalardan doğan felsefi sorunları çözmek, felsefenin asıl görevidir. Evrensel gerçeklikler arasında görülen çatılmaların yahut ikilemlerin temel nedeni, bu evrensel gerçeklikleri dile getiren tümel kavramları anlamamaktan, yanlış anlamaktan ileri gelir. Felsefe, bu kavramları dilsel açıdan derinlemesine inceleyerek, onları yanlış anlaşılaktan kurtarabilirse, kavramlar olmaları gereken yere, kendi mantıksal düzlemlerine konularak çatışmalar önlenmiş olur.

Ryle'in felsefeye yaptığı en önemli katkı, kuşkusuz *kategori yanlışlığı* dediği şeyin, yani kavramların yanlış kullanımından doğan yanlış kurguların ortaya konarak düzeltilmesidir. Kategori yanlışlığı, kavramları gerçekte olmaları gerekenin dışında, bir başka mantıksal tip ya da kategoride veya da bunların dizilerinde yer alıyormuş gibi göstermektir. Sözelimi, bir kriket oyununu seyreden birisinin,

takımların oyuncularını ve diğer oyuna ait şeylerin dışında bir takım ruhu elemanını sahada araması kategori yanlıştır. Ona takım ruhunun topu atmak ya da yakalamak gibi bir şey olmadığı, onun başka bir kategoriye ait olan başka bir görev olduğu açıklanmalıdır. Yine Oxford Üniversitesi'ni ziyaret eden birine binalar, oyun salonları gibi üniversiteye ait mekanların gösterilmesinin ardından bu kişinin üniversitenin nerede olduğunu sorması da mantıksal açıdan bir kategorik yanlıştır. Çünkü bu kişi, binaların ait olduğu kategori içine üniversiteyi de yerleştirmektedir. Oysa üniversite, binaların tümünü içine alan bir kategoridir ve binaları kapsar.

Makinedeki Hayâlet

Ryle, zihin felsefesinin önemli temsilcisi olması bakımından, bu yanıtları insan zihniyle bedeni arasındaki ilişkide göstermeye çalışır. Resmî öğretisi dediği Kartezyen felsefenin zihin-beden düalizmini yadsırken, bu ikiciliğin nedenlerinin zihnin durum ya da etkinliklerini yanlış anlamaktan kaynaklandığını öne sürer. Zihni bedenin içine yerleştirilmiş fazladan veya beden-dışı bir varlık olarak görme eğilimi, insanı biri soyut diğeri somut iki ayrı tözün bulunduğu inanmaya götürür. Böylece ortaya zihin-beden birliğinin, ahenginin karşıtı olan zihin-beden ayrılığını temsil eden *makinedeki hayâlet* dogması çıkar. Ryle'a göre bu durum, evrensel gerçekliği temsil etmekten çok evrensel yanlışlığı simgelemektedir. Felsefe, zihinle beden arasında olduğu sanılan bu düalizm yanılığını, bu zoraki karşıtılığı ortadan kaldırmalıdır. Bunun için de zihin kavramının ve zihin-beden ilişkisinin dilsel çözümlemesi yapılarak, ne tarzda bir yanlış kurgu yapıldığı, ne tür bir yanlış anlama içine girildiği ve kavramların nasıl kategorik olarak yanlış anlaşıldığı aydınlatılmalı ve yeni bir açıklama getirilmelidir.

Kartezyen öğretilere göre bir bireyin, makinenin içine yerleştirilmiş bir hayâlet olarak sunulması, kökten kategori yanlışlarına bağlıdır. Resmî öğretisi, bedensel olanı mekanik düzlemde ele aldığı ve onun mekaniğini yasalarına göre işlediğini varsaydığı için, zihnin de aynı kategoride yer aldığını düşünmesinden dolayı onun da mekanik olmayan yasalara göre işlediğini savunmuştur. Eğer böyle bir çıkarımı haklı çıkarmaya kalkarsak, bireyin düşünce, duygulanım ve

eylemlerini fiziksel, biyolojik ve fizyolojik olarak betimlememiz olanaksız olur. Bu yüzden bireye ait davranışları kopya terimlerle açıklamak gerekir. İnsan bedeni karmaşık yapıda düzenlenmiş bir bütündür, insan zihni de karmaşık yapıda düzenlenmiş başka bir bütündür ve onlar yalnızca farklı çeşit maddeden ve farklı yapıda oluşturulmuşlardır. Beden bir nedenler ve etkiler alanı olduğu gibi, zihin de başka bir nedenler ve etkiler alanıdır.

Ancak bu etki ve nedenler mekanik türden şeyler değildir. Burada Kartezyen öğretinin maddeyi tek bir töze indirgeyerek yalnızca uzamsal özneliğe sahip olduğunu söylemesine karşın, Ryle, maddenin etkinliğinden hareketle onun uzamsal niteliğinin yanında zihinsel niteliğinin olduğunu da belirtmektedir. Böylelikle zihin bedenden ayrı ve düşünsel töz olmaktan çıkarak, maddenin bir türü hâline gelmiş olur.

Yatkınlıklar ve Oluşumlar

Ryle, felsefedeki kategori yanlışlarını gösterdikten sonra, felsefenin asıl görevine yani kavramların doğru kullanımına geçer. Bu görev, zihinlerle ilgili yeni bir öğreti koymak değil, zihin ve zihinsellik kavramlarının yerini belirlemektir. Bunun için de yine dil çözümlemesine, kavramsal analize başvurmak gerekecektir. Zihin felsefesi alanında nörofizyolojik açıklamalardan hoşlanmayan filozof, zihin ve zihinsellik olgusunu onun dilsel kullanımları bağlamında ele alır. Ryle'in amacı, geleneksel felsefenin içine düştüğü ayrımcı yanlışla düşmemek, bu ayrımcılığı ortadan kaldırarak zihin-beden ilişkisine birliktelik açısından yaklaşmaktır.

İnsan için iki önerme grubu olduğundan bahseden Ryle, ilkinin insanın bedensel durum ve yatkınlıkları, ikincisini de kişinin düşünce, duygu, korku, beklenti gibi yaşantı ve eylemleriyle, karakter özellikleriyle olan önermeler olarak açıklar. Düalizme göre bunların ikisi birbirinden anlamca farklı olduklarından birbirlerine indirgenmeleri söz konusu değildir. Bir kısım filozoflar konuya ya tamamen zihinsellik ya da tamamen fiziksellik açısından yaklaşırlar ki, Ryle bunu kabul etmemektedir. Oysa ona göre zihinsellik, gözlemlenebilen davranışlarda ve etkinliklerde aranmalıdır. Gözlemlenebilen şeyler fiziksel alana ait olduğuna göre, zihinsel fiziksel

olandan ayırt etme sorunuyla karşılaşırız. Ryle, bu sorunu, davranışları belli bir şekilde nitelemeye yarayan bir yatkınlık ya da yatkınlıklar kompleksi olarak düşünmek suretiyle çözmeye çalışır. Bir davranışı zekice, ustaca gibi niteliklerle betimlediğimizde, bu davranışta belli düzeyde bir zihinsellik olgulaşmış olur. Zihin ve akıl, özü bakımından karmaşık yapılı yatkınlıklar olmalarından dolayı, bu karmaşıklıkların bütünlüğünü anlatan bir özet terimdir.

Evrendeki bütün varlıklar hakkında yatkınlık ya da oluşumdan söz edebiliriz. Yemek yemek, işe gitmek, uyumak gibi eylemlerimiz kuşkusuz oluşuma ait, olgusal durumları anlatırken, ancak birinin iki dil bilmesi olgusal olmayan eylemdir. Bu tür önermelere koşullu önerme diyen Ryle, bunu belirli durumlarda belirli şeyleri yapmaya eğilimli, yatkın olma durumu olarak tanımlar. Sözgelimi sigara içen bir tiryaki düşünürsek, bu kimsenin sigara içtiğinden söz ettiğimizde onun zaman zaman sigara içtiğinden bahsetmiş oluruz. O şimdiki bir olgu durumunu değil, sigara içme alışkanlığında içerilen yatkınlık durumunu belirtir. Yatkınlık şu andaki bir olgu durumu değil, zaman zaman ortaya çıkan ve kendini olgularla belli eden bir durumdur.

Bilmek, inanmak, istemek, onurlu, duygulu gibi sözcüklerle bireylere ve hayata dair geleceğe dönük tahminlerde bulunuruz. İnsan zihni son derece karmaşık yapılı yatkınlıkları dile getirir, yani zihin bir yatkınlıklar yumağı olarak karşımıza çıkar. Bu anlamda zihin ontolojik boyuta sahip olmadığı için bir töz de değildir. Varolan davranışı ifade etmenin ya da kavramanın başka bir mantıksal kategorisidir. Zihinsellik ve fiziksellik, bir madalyonun iki yüzü gibi iki farklı yapıda, iki farklı kategoride ele alınmaktan daha fazlası değildirler.